

ATYPICAL FACETS OF EUROPEANISM IN ROMANIAN LITERATURE

Nicoleta Sălcudeanu

Scientific Researcher, PhD, "Gh. Șincai" Institute of Research for Social Sciences and the Humanities, Tîrgu Mureș

Abstract: The defining of the national character seems to have a very tortuous route, between its autarkic, isolationist, rigid valorisation and its symphonic, tolerant and wise size. The obsession about the "national character" and about the "formula" of the Romanian soul, since the beginning of assuming cultural interaction, is a natural attempt of self-definition and self-legitimation. The risk of labeling is to distort rather than define precisely, and a skillful rhetoric can turn at any white black and black white. The fact is that the founding moments of the European idea in Romanian culture, before World War II, are "The Transylvanian School, the movement of 1848, The Titu Maiorescu moment, and, insofar most striking, the moment of E. Lovinescu and his theory about synchronism. Postwar Romanian literature involves another step, which has its own astral times, in the extent to which isolation from Western culture was not only frustrating, but flashing.

Key words: national specific, Europeanism, literature, culture, socialist realism

Un aspect nu mai puțin important al evoluției în timp a ideii de Europa în cultura românească este cea a "specificului național", și felul în care acesta, după cum a fost interpretat, a avut tendința de a se deschide spre ideea europeană sau, din contră, de a obtura calea spre deschidere. Oricum, definirea specificului național pare să fi avut un traseu extrem de sinuos, între valorizarea sa autarhică, izolaționistă, rigidă și dimensiunea sa simfonică, tolerantă și înțeleaptă. Obsesia "specificul național" și a "formulei" sufletului românesc, încă de la începutul asumării interacțiunii culturale, reprezintă o firească încercare de autodefinire și legitimare de sine. Într-un comentariu la cea de-a doua ediție a broșurii lui Constantin Noica (*Pagini despre sufletul românesc*, Ediția a II-a, Editura Humanitas, 2000) privind "sufletul românesc"¹, Zigu Ornea reiterează câteva dileme ce cunosc o freatică abundență în cultura românească. Rezumând succint cariera ideii de "suflet românesc" de la Garabet Ibrăileanu la Nicolae Manolescu, criticul se întreabă, în final, dacă se poate pune temei pe trăsăturile

¹ Zigu Ornea, *Formula sufletească a românului*, în *România literară*, nr. 1 / 10-16 ianuarie 2001, p. 9.

"distinctive" decelate de antecesori, dacă ele pot exista cu adevărat în măsura în care "sufletul" unui popor se modifică paralel și fidel cu istoria sa, ce nu stă - nici ea - în loc. Să fixezi niște parametri inchizitoriali pentru a prinde fotografic mișcarea ebulescentă a mentalităților e ca și cum ai face portretul robot al poporului, cât se poate de schematic, asemănarea între adevăratul lui profil - în nesfârșită devenire - și imaginea lui împietrită e cel puțin discutabilă, dacă nu profund neadevărată. E ca o poză de tinerețe ce conservă, cu îndărătnicie, o imagine demult depășită. Bun cunoscător al fierberii de idei din cadrul peisajului cultural românesc, autorul articolului mai sus amintit face o succintă trecere în revistă (mult mai amplă în lucrarea sa *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*) - cu pași mari - a dezbaterii consacrate "specificului național", nevoii de definire a "sufletului românesc", conflictul europeism vs. tradiționalism, teme ce au consumat multă cerneală la vremea potrivită. Începând cu "bărbătescul" gest al lui Garabet Ibrăileanu de a proclama "sfârșitul poporanismului, datorită împlinirii marilor reforme postbelice, dar arată că din toate câte a afirmat din 1906 incoace a rămas în picioare doar conceptul specificului național, pe care continuă să-l apere"², trecând prin opiniile sensibil diferențiate ale lui Mihai Ralea, din substanțialele studii consacrate, tot în *Viața Românească*, temei în cauză (*Etic și estetic, Fenomenul românesc*), traversând contribuțiile lui Nichifor Crainic, Nicolae Iorga, Nae Ionescu, Camil Petrescu, Lucian Blaga, Mircea Eliade, Emil Cioran, Mircea Vulcănescu, P.P. Negulescu, Eugen Lovinescu, Ștefan Zeletin, Nicolae Steinhardt și, în sfârșit, Noica, distinsul istoric literar reanimă plaja de discuții, dar dintr-o perspectivă mai proaspătă. Primenește, de fapt, problemaizând, leit-motivul cultural al "sufletului românesc", aducându-l, considerăm, într-o lumină mai justă. Reluând, în diacronie, componentele presupuse a reprezenta mărci ale "formulei sufletești a românului" (adaptabilitate, inteligență, inaderență la misticism și nebulozitate abstractă, simț al relativului, luciditate, spirit critic, scepticism, putere de observație, percepție iute, lipsă de imaginație și viață interioară, cf. M. Ralea; ortodoxism emblematic, N. Crainic; individualitatea creatoare, Camil Petrescu; resemnarea fatalistă, Lucian Blaga; împăcarea, trăsătură deceleată deopotrivă de Constantin Noica și Nicolae Manolescu, bineînțeles în cheie diferită, cel din urmă caragializând), autorul rediscută justetea unei astfel de "încremeniri în proiect" și se întreabă legitim "dacă se poate vorbi de determinarea unei astfel de formule sufletești specifice. Dacă admitem că există, ea trebuie să fie anistorică, egală cu sine de-a lungul timpului. Dar se

² Ibidem.

poate admite, în spațiul uman (ca și în celelalte), o ieșire totală din istorie, încât să poată fi deosebită o formulă sufletească a unui popor (...) egală cu sine în toată istoria ei multimilenară?"³. Firește, dacă luăm la bani mărunți doar profilul încropit de unul din cei mai probi portrețiști de suflet românesc (M. Ralea), nu puține sunt aproximările, de nu chiar eșecurile caracterologice. Extrem de delicată și de reductivă pare problema "inaderenței la misticism", apoi, luciditatea sau spiritul critic, în alte caracterizări ale sufletului românesc apar cu semn minus. Și dacă se poate spune că, într-adevăr, scepticismul nu ne lipsește, el poate fi și contraproductiv, paralizant, tocmai prin surplus de "imaginație și viață interioară". Lucrurile pot fi întoarse, în fiecare moment, în funcție de predispoziția teoretică a caracterizatorului, să fie privite pe față, dar și pe revers. Și par la fel de plauzibile. Iată, așadar, cât de relative pot deveni niște categorii considerate, la vremea respectivă, casant definiții. Se poate glosa la infinit pe oricare din ele, dar Zigu Ornea, pe bună dreptate, se întreabă azi, mai sunt ele operaționale? Nu participă ele oare la un soi de mitologizare, de cosmetizare sau, dimpotrivă, de discreditare, a unor caracteristici, a unor "constante" aflate, totuși, în vie și perpetuă ebuliție, indiferent dacă în- sau evolutivă, dar în perpetuă mișcare? Riscul etichetărilor este de a distorsiona mai degrabă, decât de a defini cu precizie, iar o retorică dibace poate transforma oricând albul în negru și negrul în alb. Cert este însă că momentele fondatoare ale ideii europene, în cultura română, dinainte de al doilea război mondial, sunt Școala Ardeleană, pașoptismul, junimismul maiorescian și, în măsura cea mai vertiginoasă, sincronismul lovinescian. Literatura română postbelică presupune o altă etapă, ce-și are, și ea, momentele sale astrale, în măsura în care izolarea față de cultura occidentală n-a fost decât frustrant-intermitentă.

Realismul socialist între europeism și dogmă

Literatura română postbelică pare să reprezinte o ruptură în cadența contrapunctului europeism-tradiționalism. Întâi de toate, trebuie să precizăm că nu există simetrie în baleiajul culturii române între progresism și reacționarism. Modelul junimist este, poate, cel mai ilustrativ. Și anume, acela al inovației în tradiție. Niciodată, decât poate în ipostazele sale extreme (v. avangardismul sau sămănătorismul), paradigma culturală nu s-a înfățișat în forme pure. Imbricarea fondului cu forma a reprezentat mai întotdeauna respirația somatică a culturii

³ Ibidem.

române. De aceea, nici măcar paranteza comunistă n-a reprezentat decât o ipostază alambicată a aceleiași predispoziții mefiente a schimbului cultural, cu accent pe împrumut. Chiar și “obsedantul deceniu”, impropriu numit “proletcultism”, definit de Sanda Cordoș, pe bună dreptate “jdanovism” (termen descinzând din coordonatele impuse, prin discursul său, de Jdanov, la 17 august 1934, la Primul Congres al Uniunii Scriitorilor Sovietici), este rezultatul unui schimb cultural întortochiat. După cum, cu extremă precizie, circumscrie ideea de proletcultism în opoziție cu “jdanovismul”, tânăra cercetătoare atrage atenția asupra faptului că Proletcultul reprezintă un fenomen literar episodic în Rusia sovietică, devenit, în timp, o formă de disidență culturală, dezavuată chiar de ideologi: “...Lenin nu e dispus să crediteze nici Proletcultul, organizație culturală extrem de activă care își propune explicit să promoveze o cultură a proletariatului revoluționar prin conferințe, centre și ateliere artistice. Neînțelegerile ideologice dintre Lenin și A. A. Bogdanov, doctrinarul Proletcultului, datează din 1909 când Lenin îl acuză pe Bogdanov că sub denumirea de «cultură proletară» promovează concepții reacționare”⁴

Dacă urmărim rădăcinile avangardiste, cu puncte de iradiere în Elveția, Franța sau Italia, ale poeticii realist-socialiste, descoperim un paradox: acela că nici măcar “jdanovismul” impus de la Moscova nu este un fenomen spontan și nu e nici pe departe un tipar inaugural, o enclavă culturală. Paradoxal, “jdanovismul” românesc își trage seva din avangarda europeană. Spre deosebire de alte infiltrații europene, acesta este o formă de europeism impus. O sincronizare forțată. Cât de fertilă a fost ea pentru evoluția culturii românești, se știe: un raptus estetic, o sicitate a expresivității în plan literar. Pe de altă parte, o consecință nefastă a acestei “sincronii” a fost instaurarea unei relații de subordonare brutală a scriitorului față de puterea politică, acesta trezindu-se într-o cruntă vasalitate față de dogmă. Gustul estetic și libertatea interioară se resorb în structurile rigide ale unei poetici simpliste, rudimentare, schematice.

În freatica sa însă, fenomenul este infinit mai complicat. Ideea de “criză a culturii”, pe care, cu sagacitate, tot Sanda Cordoș o definește, reprezintă, de fapt, o “temă occidentală” pe care, la o primă vedere, “cultura Europei răsăritene nu se arată, în general, preocupată să și-o însușească”, dar, precizează autoarea, “aceasta nu trebuie să ne îndemne să credem că Estul ar fi reprezentat, la răspântia dintre veacuri ori în deceniile ce vor urma, obrazul vesel al Europei

⁴ Sanda Cordoș, *Literatura între revoluție și reacțiune. Problema crizei în literatura română și rusă a secolului XX*, Ediția a II-a adăugită, Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 2003, pp. 61-62.

și nici că problemele majore ale culturii apusene ar fi fost necunoscute în Răsărit. Dimpotrivă, atât cultura rusă, cât și cultura română sunt profund interesate de mișcarea culturală occidentală, indiferent dacă extrag de aici modele demne de transportat în propriul areal sau doar repere (neîndoielnic majore) cărora li se contrapune, într-o emulație negativă, spiritul național”. E vorba de disputa dintre fond și formă, de rezistența fondului la noi conținuturi pe care, totuși le vor apropria într-un târziu, chiar dacă distorsionat. “Îmbrăcând forme radicale sau proiectând coabitări pașnice, de natură sintetică (între specificul național și creația universală), aceste dezbateri sunt în măsură să stabilească vârsta culturilor și, mai ales, a literaturilor naționale în interiorul cărora sunt purtate. Literatura română și literatura rusă sunt literaturi tinere care încearcă – intrând în dialog cu modernitatea bazată pe o lungă și coerentă tradiție a literaturii occidentale – să-și configureze propria identitate”⁵. Desigur, influența occidentală a fost preluată, de către culturile tinere, într-o manieră eclectică, dar certamente “tehnici, teme, motive vor tranzita fără probleme, spre literatura Răsăritului; matricea însă, în care acestea se dezvoltă în Occident și care generează sentimentul finitudinii și chiar spectrul epuizării și al sterilității rămâne străină unor întemeietori care au o lume de construit”⁶. Un lucru extrem de important, subliniat de tânăra cercetătoare, reprezintă o contradicție: “aceste influențe occidentale vor precipita nu o dată în complexe culturale ce se vor întoarce contra modelelor”⁷. Pe această filieră sofisticată, până și “jdanovismul” reprezintă o astfel de tentativă de construire a unei identități culturale. Se știe cât de păguboasă, de data asta. Dar lucrul cert e că literatura română a “obsedantului deceniu”, cum definește perioada Marin Preda, este, și ea, rezultatul unei astfel de precipitări culturale, transformată în complex, a unei predispoziții culturale europene preluate, anamorfozate într-atât încât să parvină la situația de inamic al modelului genuin.

BIBLIOGRAPHY:

1. Cordoș, Sanda, *Literatura între revoluție și reacțiune. Problema crizei în literatura română și rusă a secolului XX*, Ediția a II-a adăugită, Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 2003.
2. Ornea, Zigu, *Formula sufletească a românului*, în *România literară*, nr. 1 / 10-16 ianuarie 2001, p. 9.

⁵ Idem, p. 45.

⁶ Idem, p. 46.

⁷ Idem, p. 47.